

É R T E K E Z É S E K
A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTITKÁR.

IX. KÖTET. I. SZÁM. 1880.

EMLÉKBESZÉD
SCHIEFNER ANTAL

K. TAG FŐLÖTT.

BUDENZ JÓZSEF

R. TAGTÓL.

— Ára 10 kr. —

BUDAPEST, 1880.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

É R T E K E Z É S E K

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. 1867—1869.

I. Solon adótörvényéről. T é l f y I v á n t ó l. 1867. 14 l. Ára 10 kr. — II. Adalékok az attikai törvkönyvhöz. T é l f y I v á n t ó l. 1868. 16 l. 10 kr. — III. A legújabb magyar Szentírásról. T á r k á n y i J. B é l á t ó l. 1868. 30 l. 20 kr. — IV. A Nibelung-ének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. S z á s z K á r o l y t ó l. 1868. 20 l. 10 kr. — V. Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiánk feladása T o l d y F e r e n c z t ó l. 1868. 15 l. 10 kr. — VI. A keleti török nyelvről. V á m b é r y A r m i n t ó l. 1868. 18 l. 10 kr. — VII. Gelije Katona István főleg mint nyelvész. I m r e S á n d o r t ó l. 1869. 98 l. 30 kr. — VIII. A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. B a r t a l u s I s t v á n t ó l. Hangjegyekkel. 1869. 184 l. 60 kr. — IX. Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. (1. Sztárai Mihálynak eddig ismeretlen szindarabjai 1550—59.—2. Egy népirodalmi emlék 1550—75-ből. — 3. Baldi Magyar-Olasz Szótárkája 1588-ból. — 4. Báthory István országbíró mint író. — 5. Szecezi Molnár Albert 1574—1633). T o l d y F e r e n c z t ó l. 1869. 176 l. — X. A magyar bővített mondat. B r a s s a i S á m u e l t ó l. 1870. 46 l. 20 kr. — XI. Jelentés a felső-austriai kolostoroknak Magyarországot illető kézíratai- és nyomtatványairól. B a r t a l u s I s t v á n t ó l. 1870. 43 l. 20 kr.

Második kötet. 1869—1872.

I. A Konstantinápolyból legújában érkezett négy Corvin-codexről. M á t r a y G á b o r l. tagtól. 1870. 16 l. 10 kr. — II. A tragikái felfogásról. Székfoglaló. S z á s z K á r o l y r. tagtól. 1870. 32 l. 20 kr. — III. Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. J o a n n o v i c s G y. l. tagtól. 1870. 43 l. 20 kr. — IV. Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. F i n a l y H e n r i k l. tagtól. 1870. 47 l. 20 kr. — V. Solomos Dénes költeményei és a hétszigetr görög népnyelv. T é l f y I v á n lev. tagtól. 1870. 23 l. 20 kr. — VI. Q. Horatius satirái (Ethikai tanulmány). Székfoglaló. Z i c h y A n t a l l. tagtól. 1871. 33 l. 20 kr. — VII. Újabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez (I. Magyar Pál XIII. századbeli kanonista. II. Margit kir. hercegnő, mint író. III. Baldi Bernardin magyar-olasz szó tárka 1582-ből. Második közlés IV. Egy XVI. századbeli növénytani névtár XVII. és XVIII. századbeli párhuzamokkal. V. Akadémiai eszme Magyarországon Besenyői előtt) T o l d y F e r e n c z r. tagtól. 1871. 124 l. Ára 40 kr. — VIII. A sémi magánhangzókról és megjelölésök módjairól. G r. K u u n G é z a lev. tagtól. 1872. 59 l. 20 kr. — IX. Magyar szófejtetések. S z i l á d y Á r o n l. tagtól. 1872. 16 l. 10 kr. — X. A latin nyelv és dialektusai. Székfoglaló. S z é n á s s y S á n d o r l. tagtól. 1872. 114 l. 30 kr. — XI. A defterekről. S z i l á d y Á r o n lev. tagtól. 1872. 23 l. 20 kr. — XII. Emlékbeszéd Árvay Gergely felett. S z v o r é n y i J ó z s e f lev. tagtól. 1872. 13 l. 10 kr.

Harmadik kötet. 1872—1873.

I. Commentator commentatus. Tarlózatok Horatius satiráinak magyarázói után. B r a s s a i S á m u e l r. tagtól. 1872. 109 l. 40 kr. — II. Apáczai Csérei János Barczai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében S z a b ó K á r o l y r. tagtól. 1872. 18 l. 10 kr. — III. Emlékbeszéd Bitnitz Lajos felett. S z a b ó I m r e t. tagtól. 1872. 18 l. 10 kr. — IV. Az első magyar társadalmi regény. Székfoglaló V a d n a i K á r o l y l. tagtól. 1873. 64 l. 20 kr. — V. Emlékbeszéd Engel József felett. F i n a l y H e n r i k l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VI. A finn költészetéről, tekintettel a magyar ösköltészetre. B a r n a F e r d i n á n d l. tagtól. 1873. 135 l. 40 kr. — VII. Emlékbeszéd Schleicher Ágost. külső l. tag felett. R i e d l S z e n d e l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VIII. A nemzetiségi kérdés az araboknál. D r. G o l d z i h e r I g n á c z t ó l. 1873. 64 l. 30 kr. — IX. Emlékbeszéd Grimm Jakab felett. R i e d l S z e n d e l. tagtól. 1873. 12 l. 10 kr. — X. Adalékok Grimm történetéhez. G r. K u u n G é z a l. tagtól. 1873. 52 l. 20 kr. — XI. Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön ragozásának. R i e d l S z e n d e l. tagtól. 51 l. 20 kr.

EMLÉKBESZÉD

SCHIEFNER ANTAL

K. TAG FÖLÖTT.

BUDENZ JÓZSEF

R. TAGTÓL.

BUDAPEST, 1880.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-IVVATAIA.

(Az Akadémia épületében.)

Budapest, 1880. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

Emlékbeszéd Schiefner Antal k. tag fölött.

(Felolvastatott a M. T. Akadémia 1880. ápr. 26-án tartott ülésében.)

Akadémiánk külső tagjai közül, noha mindnyájokat tudománybeli fényes érdemeik elismerésül választottuk, mégis kiválónak, mint hozzánk közelebb állók, azok, a kik a magyar vagy a Magyarországot illető és első sorban magyar érdekű tudományművelésben részt vesznek, — s kiknek szorosabb közük is van velünk, már csak azért is, hogy Akadémiánkban nemcsak pusztá nevét, hanem szakjokbeli munkálatait is iparkodnak megismerni és fölhasználni, s e végett még attól sem riadnak vissza, hogy e megismerés kulcsát, a magyar nyelvnek bizonyos fokú tudását magoknak megszerezzék. Ezeknek tehát nemcsak tiszteljük érdemeik jelentőségét és dicsőségét, hanem érezzük magunkra való közvetlen hatásukat — és pedig úgy, mint általában az egyenes részvétet: melegen, úgy mint a napsugárt. Egyszóval: ezek egyszersmind a mi szellemi rokonaink, barátaink. E barátok egyikét vesztettük el a nem rég (1879. nov. 16.) elhunyt *Schiefner*-ben is, ki széles tudománykörének egy nagy részével a magyar érdekű tudományművelés terén állt, s ki az ebbeli ügybarátokkal a személyes emberi barátságot is szerette megkötni s tettel bizonyítani.

Kegyeletes megemlékezésem kiváló föladatának vélelem, hogy Schiefnernek széleskörű tudományos működéséből különösen azon részt tüntessem föl, a mely által egy kiválóan magyar érdekű tudományt, t. i. az altaji nyelvtudományt mozdította elő, s hogy e mellett még a magyar ügybarátokhoz való viszonyait is részletesebben ismertessem. De előbb hadd mondjam el röviden, ki volt Schiefner, hogy fejlődött és képződött tudományművelővé, s mily életbeli körülmények medrében

folyt le férfikori működése. Ez életrajzban akadémikus-társának, Wiedemannak követhetem nyomait (»Zum Gedächtniss an F. A. Schiefner«), kinél úgy sem tudhatnám jobban az ahhoz tartozó részleteket.

„*Schiefner Ferencz Antal* született 1817. július 6-kán, *Revalban*. Atyja kereskedő volt; fiatal korában bevándorolt Csehországból, s szorgalma s becsületessége által az új hazájában jómódú emberré lett. Négy nőtestvéren kívül volt Schiefnernek még egy iker-fivére, a ki atyjának üzletébe szegődött, míg Ferencz Antalunk a tudós pályára készült. 1831-ben a revali ügynevezett »lovag- és dóm-iskola« (Ritter- und Domschule) III. osztályába lépett be, a hol a néhány évvel korábban elhalt akadémikus-társa, *Baer Károly Ernő* is végezte volt gymnáziumi tanulmányait. 1836-ban elhagyta ez intézetet, az érettség bizonyítványával, hogy a sz.-pétervári egyetemen a jogtudományra adja magát. Hogy épen e szakot választotta, arra hathatott ama körülmény is, hogy nagybátyja, *Schneider* államtanácsos, az egyetemen mint tanár a római jogot adta elő. Schiefner szorgalmasan folytatta jogi tanulmányait, úgy, hogy 1840-ben mint candidatus juris hagyhatta el az egyetemet, de gyakorlati pályán soha sem vette hasznát az ő jogtudományának, — a mely belső hajlamának nem igen felelt meg. Míg a revali dóm-iskolában ugyanis két tanítója, a kikről késő életkoráig mindig a leghálásabb kegyelettel emlékezett meg, *Plate* (az igazgató) és *Pabst*, kik mindketten a classicus nyelvek és régiségek alapos ismerői s nemkülönben a görög és latin remekírók szellemes magyarázói voltak, Schiefnerben a *nyelvészet* iránt költöztek és tápláltak volt hajlamot, s e hajlam végre győzött is, úgy hogy a sz.-pétervári egyetemen folytatott, mintegy köteleességszerű jogtanulmányok végeztével, csakis a nyelvészethez, mint választott tudomány-szakhoz ragaszkodott. Mindjárt 1840-ben a berlini egyetemre ment, a hol 1842-ig különösen a szanszkrit nyelv tanulmányával foglalkozott.«

»Legelső állomásán, a sz.-pétervári első gymnáziumnál, 1843-ban a latin nyelv, s későbbben (1849) a görög nyelv előadásával bízott meg, míg 1852-ben ez intézetben a görög nyelv előadását meg nem szüntették. 1848-ban egyszersmind a

sz.-pétervári tud. akadémia tisztviseelőjének állott be, mint az akadémiai könyvtár második osztályának öre.«

»1852-ben a sz.-pétervári akadémia III. osztályának úgynevezett keleti szakosztálya fölismerte annak szükségét, hogy tekintettel az orosz birodalomnak ázsiai szomszédaihoz való viszonyaira, az akadémia kivált a kelet- és közép-ázsiai nyelvek tanulmányozásában nagyobb tevékenységet fejtsen ki. Az akadémia alapszabályai szerint az úgynevezett »keleti szakosztály« csak három rendes tagból állott; de rendelkezik az akadémia minden osztályában még egy bizonyos számú segéd-tagsággal (adjunctussággal), a mikor valamely új tanulmány szüksége merül föl, vagy fiatal tehetséges tudósban derék munkaerő kínálkozik, a mely az által zavartalan tudományos működésre módot nyerhet. A többféle ázsiai nyelvek közt, a melyek felé akkor a keleti szakosztály figyelme fordúlt, volt a *tibeti* nyelv is. E nyelv tanulmányával Schiefner akkor már hat év óta foglalkozott volt s megjelentek volt tőle az akadémia kiadásában többrendbeli dolgozatok a tibeti nyelv- és irodalomról és a buddhismusról. Ezek alapján meg is választotta őt az akadémia (1852) a tibeti nyelv és irodalom tanulmányával meghízott segédtaggá (adjunctussá), s csak két évvel később (1854) rendkívüli (extraordinarius) akadémiai taggá. További előléptetést nem ért el: egész haláláig nem ürrült meg neki való rendes tagság; akadémiai fizetését azonban 1861 óta mégis a rendes tagokéval egyenlővé emelték.«

»Akadémiai működése közben még külön teendőket is vállalt: 1856 óta az *ethnographiai* múzeum igazgatója volt, egész 1878-ig, mikor azt az anthropologiai múzeummal egyesítették s Schiefner, saját kérésére, az igazgatástól fölmentetett. Az akadémiai *könyvtár* II. osztályának, melynek eddig öre volt, 1863-ban, Baer akadémikus halála után, könyvtárnokává lett. Az akadémian kívül Schiefner még a katolikus lelkészakadémiában tanárkodott (1860-tól 1873-ig), a görög és latin nyelveket adván elő.«

»Hosszú tudós pályáján kifejtett működése és szerzett érdemei úgy az állam, mint többféle tudományos intézetek és társulatok részéről a kellő elismerésre is találtak: kitüntették több rendjellel (pl. Vladimir-rend III. oszt., Sz. Anna-rend I. oszt.);

a társulatok, melyek őt tagjokká választották, a következők: 1848. az észti irodalmi társaság Revalban; — 1850. a finn irodalmi társaság Helsingforsban; — 1850. a németországi keleti társaság; — 1851. a balti tartományok történelmi és régészeti társasága Rigában; — 1854. az észti tudóstársaság Dorpatban; — 1856. a finnországi tudóstársaság Helsingforsban; — 1858. a porosz tudományos akadémia Berlinben; — 1859. a keleti és amerikai ethnographiai társaság Párisban; — 1860. az orosz archaeologiai társaság; — 1864. a régészeti társaság Narvában; — 1869. az archaeologiai társaság Moszkvában; — 1871. a tudományos akadémia Bécsben; — 1873. a magyar tudományos akadémia Budapesten; — 1875. a philologiai társaság Párisban; — 1878. a philologiai, geographiai és ethnographiai intézet Hágában.«

Így rajzolja Wiedemann Schiefnernek »külső életét«, a melyből különösen azt érthetjük, hogy teljes világéletében igen sokféle hivatalos teendők által igénybevett ember volt. Annyival nagyobb mértékben kelti föl elismerésünket, sőt csodálatunkat, hogy mind a mellett nagyszerű szakirodalmi munkásságot tudott kifejteni, a melynek jellemzését és részletezését alább fogom megkísérteni, nem is tekintve, hogy ezen kívül igen sok embert, számtalan személyes szivességek által, melyek mind több-kevesebb idejébe kerültek, kötelezett le. Kiváló vonása az ő jellemének ugyanis határtalan jószívűsége és szolgálatkészsége volt, a melyet leginkább tudományos ügyekben hozzá fordulók tapasztaltak, a kiknek nemcsak az igazgatása alatt állott könyvtárból, hanem másunnan is, néha sok utánajárással, a kívánt tudnivalókkal, könyvszerzéssel, közvetítő ajánlásokkal szolgált; sőt a kit egyszer megismert és megkedvelt, annak akármilyen ügyekben is nyújtott tanácsot és segítséget, a legnagyobb előzékenységgel és készséggel. Tapasztalták ilyen rendkívüli barátságát mi közülünk magyarok közül is többen — sőt talán még némi kiváltságban részesültek nála mások fölött, a minek főoka mindenesetre az, hogy a mi tudományos ügyeink őt szakszerint is közvetlenül érintették, s egy mellékoka abban is sejthető, hogy felesége is mindig nagy rokonszenvvel viseltetett Magyarország iránt mert ifjúságában néhány évet töltött Magyarországon, Pesten,

az irodalmilag is ismert Bártfai László házánál, a mely akkor irodalmi és politikai celebritások gyűlőhelye volt; — Vörösmarty, Toldy, Kossuth, Szemere és sokan jártak e mívelt, derék családhoz, kiket Schiefnerné mind ismert, s kikben a magyar nemzetet szeretni tanulta). Bizonyíthatnak e részben, a kik hosszasabban (1873—74.) Sz.-Pétervárott időztek s hozzá járatosak voltak: Bálint Gábor és Géresi Kálmán (jelenleg debreczeni tanár). Az utóbbinak, baráti engedelmével, ide iktathatom erre nézve saját vallomását: »Írányomban is folytonosan atyai barátsággal viseltetett, családjában mindig szívesen látott vendég voltam, s mind Sz.-Pétervárott, mind Moszkvában létem alatt, bármiben fordultam hozzá, semmi fáradságát sem sajnálta.« S mennyire mehetett a fáradság-nem-sajnálásban, tapasztalta egy ízben Hunfalvy Pál t. társunk, a mint maga a kondai-vogul Márk evangéliom előszavában elbeszéli (Nyelvt. Közl. X. 177.): »Schiefner és Wiedemann urak logott arról értesítének, hogy a sz.-pétervári t. akadémia könyvtárában Márk evangéliomának is egy vogul fordítása van meg, s hogy azt meg is szerezhetik számomra, ha óhajtom. Köszönő kérésem természetesen az vala hozzájuk, hogy szíveskedjenek azt mentül előbb lemásoltatni s nekem elküldeni. Mindketten azután Pestre jövéen, Schiefner úr a saját kezével leírt evangéliomot, Wiedemann úr pedig azt a szógyűjteményt hozá el magával, a melyet mind a Máté, mind a Márk evangéliomából önhasználatára készített, ha némi segítségemre lehetne.« A sz.-pétervári akadémia példányát (vogul Márk evangéliom) még Sjögrén (Wiedemann akadémiai elődje) másolta volt, s ennek újra való leírása bizony nem igen mulatságos dolog lehetett olyannak, a ki a nyelvből épen semmit sem értett. Ezért Schiefner »nem találván embert, a ki leírta volna (mert a ki reá vállalkozott is, hamar beléunt az utánozó írásba), maga másoló le nagy gonddal; mert a mi olvashatatlan, tehát érthetetlen a Schiefner írásában, az a Sjögrénében is olyan mint Ahlquist értesít, a ki most a sz.-pétervári akadémia kéziratját forgatja. Igen nagy köszönettel tartozunk tehát Schiefner úrnak, hogy nyelvtudományunk kedvéért olyan nagyon fáradozott.«

Magam is, még a múlt év elején, nála egy új moksa-

mordvin Máté-fordítás után tudakozódtam, melynek elkészül-téről (Tjumenev fordítása) történetesen egy orosz egyházi folyóiratból értesültem volt. Schiefner mindjárt kutatót az akadémiai könyvtárban s eljárt a sz. zsinatba is, de meg nem lelhetette nyomát, hogy az a fordítás már megjelent volna. Egyúttal kértem volt, hogy egyes ugor-, csuvas- és török nyelvű könyvecskék megszerzése végett, melyek néha Kazán-ban jelennek meg, egy kazáni könyvkereskedést jelöljön meg, a melyhez fordulhatnék. De az efféléket még Oroszországon belül sem lehet könyvtáru-si úton megszerezni, s ezért Schiefner egy kazáni tanárt, Baudouin de Courtenay urat kérte föl, hogy ott személyes utánjárással segítségemre legyen. Az általa föl-kért tanár bizonyosan csak megköszönte Schiefnernek vala-mely előbbi szivességét, midőn kérését a legkészségesebben teljesítette, s így végre megint csak Schiefnernek köszönhet-jük, hogy nem régiben az említett tanár közvetítésével, Ilmínszki seminariumi-gazgató úr ajándékképen egy nagybecsű könyvküldeményt kaptunk, ú. m. különböző ugor, török és mongol nyelveken való 25 db. külön nyomtatványt (az orosz misszionárius-társulat kiadásából) s ezek közt a Tjumenev-féle új moksa-mordvin Máté-fordítás is volt, a mely csak tavál jelent meg.

E néhány példa-eset fölemlítésével csak rá akarok mu-tatni, hogyan gyakorolta Schiefner a vele született és főleg tudományszeretete által irányzott szivességét. Nincs módomban constatóálni, mennyi mindent tett ő e nemben; csak azt tudom, hogy igen kiterjedt levelezést folytatott s a hozzá érkező leve-leknek vajmi kis része lehetett az, mely nem valamely kis ügybeli kérést tartalmazott, a melynek lehető teljesítésére azonnal vállalkozott is, noha gyakran a vele járó fáradság bizony nem oly csekély lehetett, a mint talán a kérő gondolta. Méltán mondja Wiedemann, hogy bizony sok olyan, a ki min-denféle ügyben Schiefnernél tanácsot és segítséget talált, most, halálával, mintegy elárvúlnak érezheti magát! De Wiede-mannu megjegyzi, hogy nagy szivessége korántsem eredt gyen-geségből, a mely mindent megenged és helybenhágy. »Tudott ő, azt mondja, keményen is föllépni, kivált elbizakodott tudá-kosok (dünelvolle halbwisser) ellen, a körülmények szerint

hol finom ironiával, hol erősebb modorban« — s ezért az annyira szeretetreméltó férfinak mégis csak akadtak — ellenségei is.

Schiefnernek fő szaktanúlmánya a *Buddha-vallás irodalma* volt, s az ez által kapcsolatban álló három nyelv: a *szanszkrit*, a *tibeti* és a *mongol nyelv*. E téren kifejtett munkássága kiváltképen philologiai, nagyobbbrészt szanszkrit-tibeti (azaz szanszkritből tibetire fordított) munkák kiadása, ismeretése, fordítása, bírálata körül forog. Számos erre vonatkozó értekezései és külön kiadásai közül kiemelem a következőket: „*Eine tibetische Lebensbeschreibung Çäkjamunis, des Begründers des Buddhismus, im Auszuge mitgetheilt*« 1848. — „*Tiranâthae de doctrinae buddhicae in India propagatione narratio*«. Contextum tibeticum e codd. Petropolitanis ed. A. Schiefner« 1868. Ugyanennek német fordítása 1869. — „*Bharathae Responsa regi Praljotae data*“, tibetischer Text mit lateinischer Übersetzung 1874. — „*Mahākâtjajuna und König Tshanda-Pradjota*“, ein Cyklus buddhistischer Erzählungen 1875. — „*Indische Erzählungen*“ 1876—77. — „*Über Vasubandhu's Gāthāsaṃgraha (buddhistische Sprüche)*« 1878. »Bericht über Prof. Wassiljews Werk über den Buddhismus“. — „*Das buddhistische Sūtra der 42 Sätze*«, aus dem Tibetischen übersetzt 1851. — »Ergänzungen und Berichtigungen zu J. J. Schmidt's Ausgabe des Dsanglun« 1852. — „*Über das Bonpo Sūtra*“ (»Das weisse Nāga-Hunderttausend«) — ez egyszersmind Schiefnernek utolsó munkája, melyet tavali szept. 18. terjesztett az akadémia elé, s melynek csak az első 3 ívét ért rá kinyomatni; — Beiträge zur *Kritik des Bhartrihari* 1847. — »Über die unter dem Namen »Geschichte des Ardshi Bordshi Chan« bekannte *mongolische Märchen-sammlung*“. — De szorosan nyelvészeti kutatásokat is tett ő a tibeti nyelvben, jelesen „*Tibetische Studien*“ cím alatt (1851—1864) jelentek meg tőle értekezések, a melyekben a tibeti nyelvnek eddig nem kellőleg fölfogott jelenségeit az újabb nyelvtudomány szempontjából fejtegeti; s ezekhez csatlakoznak: »Über eine eigenthümliche Art der *tibetischen Composita*“ 1856; — »Über *Pluralbezeichnungen im Tibetischen*“ 1877.

Ugyancsak a kelet-ázsiai buddhista irodalomban nagy szerepe van a legendáknak és erkölcsi meséknek, s újabbkori irodalmi kutatások bizonyították, hogy részint a Buddha valóság Keletáziában terjedése folytán, részint annak irodalma közvetítésével, indiai mesetárgyak a nyugotázsiai népekhez s innen meg másrészt északi úton Oroszországon át az európai népekhez is eljutottak s az átszármazás folyamatjában át meg átidomúlva, hogy majdnem egészen az eredetiség jellemét öltötték fel, mint népmesék és mondák a mai néphagyományok legbecsesebb részét képezik. Az így keletkező, hasonlító mesenyomozás, melynek Benfey *Pantschatantrája* (1860) egyik kiváló alapvetése, Schiefnert is élénken érdekelte, minthogy fenn jelzett főtanúlmánya is egyenesen rávezette. De ez érdekelttség egyszersmind új nyelv- és néphagyomány-tanúlmányokra terelte őt, és pedig legelőször a *finn nyelvre* való foglalkozásra. Erre ugyanis egyenesen a finn nép-eposz, nagyrészt mythicus tartalmával, indította. A Kalevalát ismerte ő Castrén svéd fordításából (1841) s alig kezdette meg a finn irodalmi társaság annak teljesebb szerkezetű új kiadását (megjelent 1849.), hogy annak német fordítására is vállalkozott, — a melyre el is készült még 1849 vége felé; de fordítása csak 1852-ben jelent meg, miután a finn irodalmi társaság azt revideáltatta. Schiefnernek e munkája, mely egészen 1867-ig egyedül ismertette meg a finnül nem tudó európai tudósvilággal az új kiadású Kalevalát, kétségkívül nagyon hatott arra, hogy azóta a finn népre és nyelvére s ezzel kapcsolatban a vele rokon népekre és nyelvekre is nagyobb mértékben fordult az illetett tudósvilág figyelme.

A Kalevala-fordítás azután buzdításul szolgált Schiefnernek, hogy még külön nyomozásokban is a finn mythológiával foglalkozzék: „*Zur Sampomythe*“ 1850; — »Kleine Beiträge zur *finnischen Mythologie*“ 1852; — „*Zur christlichen Mythologie*“ 1854; — »Über den *Mythengehalt der finnischen Märchen*“ 1855; — „*Zum Mythos vom Weltuntergange, nach einem von Dr. Kreutzwald mitgetheilten ehstnischen Märchen*« 1859; — „*Über Kalewa und die Kalewingen*“; — „*Über das Wort Sampo im finnischen Epos*« 1861.

Ahhoz, hogy bizonyos hajlama Schiefnert a finn nyelvek és néphagyományok tanulmányára vezette, nem soká hozzájárult egy külső körülmény is, mely az ő munkásságát még jobban a finn nyelvvel és rokonaival, sőt az egész altajisággal való bővebb ismerkedésre szorította. A sz.-pétervári akadémia ugyanis ő rá bízta *Castrén* S. nagybecsű hagyatékának kiadását. Kire is bízhatta volna jobban, mint Schiefnerre, ki a *Castrén* tárgyalta nyelvek egy részében (pl. a mongolban) már jártas volt s többrendbeli heterogen nyelvek tanulmányával már sikeresen megpróbálkozott? Így vállalta volt el, kevéssel előbb, Böhlingk, a nagy szanszkritudós, a Middendorf hozta jakut nyelvanyag kidolgozását, s lett belőle a mintaszerű jakut grammatikája (igaz, az a szerencse is segített, hogy B. még egy a jakutok közt fölnevelkedett s nyelvöket tökéletesen bíró orosz ember, Uvarovszki tanításával és közléseivel is élhetett). Nyelvtudományunknak Schiefner a *Castrén*-féle „*Nordische Reisen und Forschungen*“ közzététele által igen jelentékeny szolgálatot tett: hiszen több altaji nyelvnek úgyszólván legelső valamirevaló ismertetését nyertük benne, mint pl. az osztjáknak, a kojbal és kuragasznak, a burjatnak, a tunguznak s valamennyi szamojed nyelveknek. A közzététel munkája egyaránt beható szakismeretet, s apró gondosságot kívánt; részben még az alakítás is jutott Schiefnernek föladatúl, a ki ezenkívül alkalmi toldásokkal, különösen a szójegyzékekben, meg hasonlításokkal e kiadások használhatóságát emelte. Beható tanulmányairól és gondos eljárásáról tesznek bizonyosságot az egyes *Castrén*-féle grammatikákhoz írt *előszavai*: a melyekben nem csak az alapdolgozat miképen készültéről (*Castrén*nek illető kutatásairól) értesít, hanem úgyszólván annak bírálatát is adja, érezhető hiányaira figyelemztetvén; másrészt meg az illető nyelvek jellemzésébe, különösen hangtani szempontból, bocsátkozik, dialectusok és egyéb nyelvmertetések egybevetésével. Jelesen *Castrén*nek főmunkájában, melyet azonban teljesen befejeznie és kidolgoznia kora halála nem engedte meg, a hangtannak nagy részét Schiefnernek kellett pótolni. — Valamivel könnyebb volt a dolga a *Castrén*-hagyaték ama köteteivel, melyek már Finnországban svéd nyelven jelentek meg: „*Vorlesungen über finnische*

Mythologie“; — „*Reiseerinnerungen aus den Jahren 1838—1844*“; — „*Reiseberichte und Briefe aus den Jahren 1845—1849*“; — „*Ethnologische Vorlesungen über die altaischen Völker*“ és „*Kleinere Schriften*“. Ezeket csak fordítania kellett németre (a mit 1853—1862. közt végrehajtott); a finn mythológiához azonban saját jegyzeteit is adta hozzá. — Az említett módon általa szerkesztett és kiadott Castrén-féle grammatikák, az egész Castrén-gyűjteménynek (*Nordische Reisen und Forschungen*) hét kötetét teszik:

»*Versuch einer ostjakischen Sprachlehre*« 1849. (Második javított kiadása 1858.)

„*Grammatik der samojedischen Sprachen*“ 1854.

„*Wörterverzeichnisse aus den samojedischen Sprachen*“ 1855.

»*Grundzüge einer tungusischen Sprachlehre*« 1856.

»*Versuch einer burjätischen Sprachlehre*« 1857.

»*Versuch einer koibalischen und karagassischen Sprachlehre*« 1857.

»*Versuch einer jénissej-ostjakischen und kottischen Sprachlehre*« 1858.

A Castrén-hagyaték közzététele által, a rá fordított tanulmány folytán, Schiefner az altaji nyelvszalád derekas ismerőjévé vált, s habár, egyéb vállalt teendői és másféle főtanulmánya miatt, s némileg inkább a néphagyományok tartalmi oldalát néző irányánál fogva, nem bocsátkozott is bele tüzetesen az e körön belül folyó, szorosán nyelvészeti nyomozásokba, mégsem szűnt ő meg azután sem egyes anyagközlések által az altaji nyelvtudománynak szolgálatot tenni. Így gazdagította a *tunguz dialectusok* ismeretét: »*Beiträge zur Kenntniss der tungusischen Mundarten*« 1859. — »*Baron Gerhard von Maydell's Tungusische Sprachproben*« 1874. — *Tungusische Miscellen* 1874. — Alexander Czekanowski's *tungusisches Wörterverzeichniss* 1875. — s ezekkel kapcsolatban hadd említsem föl még néhány sziberiai, bár nem altaji, nyelveket illető közléseit: »*Beiträge zur Kenntniss der jukagirischen Sprache*« 1871. és »*Über Baron G. v. Maydell's jukagirische Sprachproben*« 1871.; »*Über die Sprache der*

Jukagiren« 1859., meg egy amerikai nyelvről: »Leopold Radloff's *Wörterbuch der Kinai-sprache*«. 1874.

Egyéb altaji külön tanulmányra néha az akadémia részéről kívánt bírálatok vitték rá. Így pl., a mint leveleiből tudom, a *csuvas* nyelvvel is foglalkozott s használta e mellett a Nyelvt. Közleményekben megjelent »csuvas tanulmányaimat«.

Úgy látszik, a nyelvész Schiefnernek különös képessége volt, hogy többféle heterogen nyelvtanulmányt ugyanazon időben is folytathatott s erős hajlama is volt arra, hogy a kezdőtanulás minden nehézségén átküzdve, a végtelen változatoságú emberi nyelvalkotás mind újabb és újabb termékeit megismerje. Ugyanakkor, a mikor őt egészen a szamojed nyelvek anyagában elmerültnek kell gondolnunk, neki Sz.-Pétervártt jó alkalom kínálkozik (1854.) egy *kaukazusi*, ú. m. a *thus* nyelvvel való megismerkedésre — egy Sz.-Pétervártt időző *thus* emberben, s az ettől nyert közléseket még mások gyűjtésével egészítvén ki, csakhamar hozzá is fog ő e nyelv tudományos ismertetéséhez: »Kurze Charakteristik der *Thusch-sprache*« 1854.; »Versuch über die *Thusch-sprache* oder khistische Mundart in Thuschetien« 1856. — Ezzel megint új tápláléka akadt nyelvészeti ismeretszomjának és dolgozó-kedvének, a melynek ezúttal szintén többrendbeli becses közléseket köszön a nyelvtudomány. Schiefner ugyanis arra vállalkozott, hogy Uszlar bárónak a Kaukaszus ethnographiai átkutatása közben többféle kaukaszusi nyelvről tett tanulmányait, melyek kevés példányban oroszúl jelentek meg, német nyelven és részint átdolgozva, a nagyobb nyelvészközönségnek hozzáférhetőkké tegye. Saját és mások átdolgozott tanulmányait a kaukaszusi nyelvekről a következő címek alatt adta ki: »Versuch über das *Awarische*« 1862. (Főleg ez indította volt b. Uszlar, hogy a helyszínén e nyelvről behatóbb kutatásokat tegyen); — »Versuch über die *Sprache der Uden*« 1863.; — »Ausführlicher Bericht über des Generals Baron P. v. Uszlar *abchasische Studien*« 1863. — *Tschetschenzische Studien* 1864. — Ausführlicher Bericht über Baron P. v. Uszlar's *kasikumükische Studien* 1866. — id. über P. v. Uszlar's *hürkanische Studien* 1871. — id. über P. v. Uszlar's *awarische Studien* 1872. — *Awarische Texte* 1873. — »Ausführlicher Bericht

über P. v. Uslar's *kürinische Studien*« 1873. — Ezekhez hozzá csatolhatjuk még két közlését az *oszet* nyelvről: »*Ossetische Sprichwörter* (gesammelt von Tschonkadse) und Bemerkungen dazu« 1862. — »*Ossetische Texte*« (gesammelt von Tsorajew) 1863.

Nem vehetem számba, a mit Schiefner a fentebbiekben rajzolt több körű philologiai és nyelvészeti munkásságán kívül, még alkalmilag folyóiratok vagy akadémiai jelentések számára dolgozott. E roppant terjedelmű munkásságot bizony nem győzte volna, ha egy szerencsés adomány nem segíti, melyet Wiedemann is eldicsér benne: rendkívül erős és hű emlékezőtehetsége. »Ennek segítségével kimélhetett meg tudományos munkáinak kidolgozásában sok időt, a mely másoknak fölkérésre kell. A mit ő tudott, — s az bizony nem volt kevés, arra rögtön rá is tudott emlékezni. Nagy könyvismerete többnyire nemcsak a könyvek czimeire, hanem tartalmukra is vonatkozott. Telt tőle a gyors olvasás: valamely könyvnek gyors átnévése elég volt, hogy annak főtartalmát is mindenkorra fölvegye emlékezetébe; ezért még saját tanulmányain kívül eső szakok bibliographiájában oly jártas volt, hogy akár szakembereknek is tudott adatokat kimutatni. Ehhez hasonló volt kiterjedt személyismerete — s mind annak tudása, a mit egyszer valakinek ügyeiről és sorsáról hallott volt.«

Már fentebb említettem volt, hogy Schiefner kiváló érdekekkel viseltetett Magyarország iránt s az innen valóknak észrevehető előszeretettel adta nagy szíveségének jeleit. Meg is tanulta a magyar nyelvet, úgy hogy rajta olvashatott, s egyszer, hogy itt Budapesten megfordúlt (1872. nyarán), magyar népmeséket vitt magával, hogy Bozen mellett, a hol családjával nyaralóban lakott, olvasgassa. Azóta mindig tudakolta leveleiben itteni barátainak hogylétét s kedélyesen emlékezett meg ittmulatásának egyik-másik részletéről. De többször kért nyelvi részletekről kimutatást: kivált magyar szókról, a melyek mythologiai, mondai vagy műveltségtörténeti vonatkozásuknál fogva érdekelték; vagy saját véleményét közölte ilyeneket illetőleg. Így, hogy néhány példát említsek, a *berkenye-fa* nevének a litván *Perkunas* istennel való egybetartozását sejtette, meg sokat forgatta az *isten, ördög, fránya* szókat, meg

Hunfalvy társunk *Ukkon poharát*, a melynek finn eredetébe sehogy sem akart hinni (noha saját magyarázatai sem voltak kevesbbé merészek); a m. *orcza*-t tartotta *orr-száj*-ból való összetételnek, stb. E csekélységek is mutatják Schiefnernek soha sem nyugvó, mintegy szellemi fürgeségét, a mely általában a sokféleség által inkább élesztett, mintsem fárasztott tudományos munkálkodásában élénk tűnik.

Schiefner ama 37 év alatt, melyen át az egyetem elhagyása óta haláláig tudós pályafutása tartott, roppant sokat és sokfélét tanult, nyomozott és dolgozott, s ebbeli munkássága eredményeiért neki több szaktudomány hálával adózik: a keleti philologia (keleti népek vallás- és műveltségtörténete), s a nyelvtudománynak két-három ága, köztük első helyen az altaji összehasonlító nyelvészet. De ha dolgozatainak nagy során végig nézünk, észreveszszük soknak bármily becses, de mégis töredék voltát, s önkénytelenül merül föl bennünk a kérdés, melyet Wiedemann is fölvet: vajjon nem tehetett volna-e mégis *egyben* nagyobbat, ha munkásságát jobban koncentrálva, szűkebb tárgyhatárok között dolgozott volna? »Lehet bár, mondja Wiedemann, ilyest kérdeni, s megengedhetjük bár, hogy úgy lett volna. De jobban meggondolva, efféle kérdést csak hiábavalónak kell mondanunk. Nem egyforma az emberek szellemi természeté: egyik inkább a dolog mélyére igyekszik hatni, másik meg tudása terjedelmét öregbíteni; de vele született természetét senki mással föl nem válthatja. A tudós-
nak mégis csak az a főfeladata, hogy új igazságokat szerezzen a tudomány számára, s bajos az igazságoknak kisebb vagy nagyobb, többé vagy kevesbbé jelentős voltát állítani. A mi ma, magára tekintve, csekélységnek látszik, nemsokára, más igazságokkal kapcsolatba hozva, nagyfontosságúvá válhatik. Mind-egyik igazság, mint egy-egy kő beleilleszkedik a maga helyén abba a nagy épületbe, a melyet az emberiség már évezredek óta rak és soha be nem fog tetőzni.«

Mi is meg lehetünk győződve, hogy mind az, a mit Schiefner tett, úgy a mint tette, sem veszi el soha sem üdvös hatását a tudomány haladására.

Negyedik kötet. 1873—1875.

I. Szám. Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneise II-ik könyvére, különös tekintettel a magyarra. Brassai Sámuel r. tagtól 1874. 151 l. 40 kr. — II. Szám. Bálinth Gábor jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet öt khálmik dana hangjegye. 1874. 32 l. 20 kr. — III. Szám. A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvtudománynak művése hazánkban. Székfoglaló Bartal Antal l. tagtól 1874. 182. l. 40 kr. — IV. Szám. A határozott és határozatlan mondatról. Barna Ferdinánd l. tagtól 1874. 31 l. 20 kr. — V. Szám. Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. Dr. Goldziher Ignácztól. 1874. 42 l. 20 kr. — VI. Szám. Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban 1874-ben tartott nemzetközi gyűléséről. Hunfalvy Pál r. tagtól. — II. A németországi philologok és tanférnök 1874-ben Innsbruckban tartottgyűléséről. Budenz József r. tagtól. 1875. 23 l. 15 kr. — VII. Szám. Az új szókról. Fogarasi János r. tagtól 15 kr. — VIII. Szám. Az új magyar orthologia. Toldy Ferencz r. tagtól. 1875. 28 l. 15 kr. — IX. Szám. Az ik-es igékről. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1875. 32 l. 15 kr. — X. Szám. A nyelvújításról. Szarvas Gábor l. tagtól. 1875. 25 lap. 15 kr.

Ötödik kötet. 1875—1876.

I. Szám. Nyelvészkező hajlamok a magyar népnél. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1875. 40 l. 25 kr. — II. Szám. A neo- és palaeologia ügyében. Brassai Sámuel r. tagtól. 1875. 48 l. 30 kr. — III. Szám. A hangsúlyról a magyar nyelvben. Barna Ferdinánd lev. tagtól. 1875. 48. l. 30 kr. — IV. Szám. Brassai és a nyelvújítás. Ballagi Mórr. tagtól. 1876. 22 l. 15 kr. — V. Szám. Emlékbeszéd. Kriza János l. t. felett Szász Károly l. tagtól. 1876. 40 l. 25 kr. — VI. Szám. Művészet és nemzetiség. Bartalus István l. tagtól. 1876. 35 l. 20 kr. — VII. Szám. Aeschylus. Télfy Iván lev. tagtól. 1876. 141 l. 80 kr. — VIII. Szám. A mutató névmás hibás használata. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1876. 15 l. 10 kr. — IX. Szám. Nyelvtörténelmi tanulságok a nyelvújításra nézve. Imre Sándor l. tagtól 1876. 97. l. 60 kr. — X. Szám. Bérczy Károly emlékezete. Arany László l. tagtól 10 kr.

Hatodik kötet. 1876.

I. Szám. A lágy aspiraták kiejtéséről a zendben. Mayr Auréltól	10 kr.
II. Szám. A mandsuk szertartásos könyve. Bálint Gábertól	10 kr.
III. Szám. A rómaiak satirájáról és satirairóikról. Dr. Barna Ignác l. tagtól	20 kr.
IV. Szám. A spanyolország arabok helye az iszlám fejlődése történetében összehasonlítva a keleti arabokéval. Goldziher Ignác l. tagtól	50 kr.
V. Emlékbeszéd Jakab István l. t. fölött. Szász Károly r. tagtól	10 kr.
VI. Adalékok a m. t. Akadémia megalapítása történetéhez. I. Szilágyi István l. tagtól. II. Vaszary Kolozstól. III. Révész Imre l. tagtól.	60 kr.
VII. Emlékbeszéd Mátray Gábor l. t. felett. Bartalus István l. tagtól.	10 kr.
III. A mordvaik történelmi viszontagságai. Barna Ferdinánd l. tagtól	20 kr.
IX. Eranos. Télfy Iván lev. tagtól	20 kr.
X. Az ik-es igékről. Joannovics György l. tagtól	40 kr.

Hetedik kötet.

I. Egy szavazat a nyelvújítás ügyében. Barna Ferdinánd l. tagtól	50 kr.
II. Podhorszky Lajos, magyar-sínai nyelvhasznítása. Budenz József r. tagtól	10 kr.
III. Lessing (székfoglaló). Zichy Antal lev. tagtól.	20 kr.
IV. Kapcsolat a Magyar és szuomi irodalom között Barna Ferdinánd, lev. tagtól.	10 kr.

V. Néhány ösműveltségi tárgy neve a magyarban. Barna Ferdinánd l. tagtól	30 kr.
VI. Rankavis Kleon új görög drámája. Télfy Iván lev. tagtól. Ára	30 kr.
VII. A nevek uk és ük személyragairól. Imre Sándor l. tagtól	20 r.
VIII. Emlékbeszéd Székács József t. tag fölött. Ballagi Mór r. tagtól	26 kr.
IX. A török-tatár nép primitív kulturájában az égi testek. Vámbéry Ármin r. tagtól	10 kr.
X. Bátor László és a Jordánszky-codex bibliafordítása. (Székfoglaló.) Volf György l. tagtól	10 kr.

Nyolczadik kötet.

I. Corvin-codexek. Dr. Ábel Jenő től	60 kr.
II. A mordvaiak pogány Istenei és ünnepi szertartásai. Barna Ferdinánd l. tagtól	50 kr.
III. Orosz-lapp utazásomból. Dr. Genetz Arvid től	20 kr.
IV. Tanulmány a japáni művészetről. Gróf Zichy Ágost től	1 frt.
V. Emlékbeszéd Pázmándi Horvát Endre 1839-ben elhunyt r. t. fölött. A születése századik évfordulóján, Pázmádon rendezett ünnepélyen, az Akadémia megbízásából tartotta Szász Károly r. t.	10 kr.
VI. Ukkonpohár. A régi magyar jogi szokásnak egy töredéke. Hunfalvy Pál r. tagtól	20 kr.
VII. Az ugynevezett lágy aspiráták phoneticus értékéről az ó-indben. Mayer Aurel től	60 kr.
VIII. Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. Dr. Ábel Jenő től	80 kr.
IX. Ujperzsa nyelvjárások. Dr. Pozder Károly től	50 kr.
X. Beregszászi Nagy Pál élete és munkái. Székfoglaló Imre Sándor r. tagtól	30 kr.

A HELYES MAGYARSÁG ELVEI

IRTA

PONORI TEWREWK EMIL.

TARTALMA:

I. A nyelv mivoltáról. II. Nyelvünk viszontagságáról. III. Idegen szavaink. IV. Nyelvérzék és népetymologia. V. Purismus. VI. Neologismus. VII. Mondattan. VIII. A fordításról. IX. A helyes magyarság elvei.

Ára 50 kr.

A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szólások birálata,

tekintettel

az újítás helyes módjára.

Irta

Imre Sándor,

a magy. tud. Akadémia l. tagja.

TARTALOM:

Bevezetés. — I. Hangtani újítások. — II. Szóragozás. — III. Szóképzés. — IV. Szófüzés. — V. Stil.

Ára 1 frt.